

Ženy v Tomášovom evanjeliu

Július Pavelčík

V súvislosti s koptským *Tomášovým evanjeliom* (=TmEv) existuje pestrá paleta názorov ohľadom toho, v akom prostredí vzniklo, resp. ktorou náboženskou skupinou bolo čítané. Tak je TmEv chápané napr. ako dokument „na ceste ku gnóze“,¹ ktorý preto môže byť interpretovaný z hľadiska gnosticizmu,² príp. manicheizmu;³ je možné ho tiež čítať v kontexte židokresťanskom,⁴ asketickom,⁵ v kontexte mystických tradícií⁶ atď. Aby mohlo byť priradené k niektorému z týchto smerov, je potrebné porovnávať jeho výroky a názory (teologické, antropologické,

¹ „Jesusüberlieferung auf dem Weg zur Gnosis.“ Takto J. SCHRÖTER – H.-G. BETHGE, „Das Evangelium nach Thomas (NHC II, 2),“ in *Nag Hammadi Deutsch, Band 1: NHC I,1–V,1*, ed. H. M. Schenke – H. G. Bethge – U. U. Kaiser, Berlin – New York: De Gruyter, 2001, s. 151–181, s. 163.

² Takto napr. R. TREVIJANO ETCHEVERRÍA, *Estudios sobre el Evangelio de Tomás*, Madrid: Ciudad Nueva, 1997; M. FIEGER, *Das Thomasevangelium: Einleitung, Kommentar und Systematik*, Münster: Aschendorf, 1991; B. GÄRTNER, *The Theology of the Gospel of Thomas*, translated by E. J. Sharpe, London: Collins, 1961; E. HAENCHEN, *Die Botschaft des Thomas-Evangeliums*, Berlin: Verlag Alfred Töpelmann, 1961; R. M. GRANT – D. N. FREEDMAN, *Secret Sayings of Jesus according to the Gospel of Thomas*, London: Fontana, 1960.

³ Napr. J. HELDERMAN, „Manichäische Züge im Thomasevangelium,“ in *Ägypten und Nubien in spätantiker und christlicher Zeit*, ed. S. Emmel – M. Krause – S. G. Richter – S. Schaten, Wiesbaden: Reichert, 1999, s. 483–494; P. NAGEL, „Synoptische Evangelientradition im Thomasevangelium und im Manichäismus,“ in *Das Thomasevangelium: Entstehung – Rezeption – Theologie*, ed. J. Frey – E. E. Popkes – J. Schröter, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008, s. 272–293; J. K. COYLE, „The Gospel of Thomas in Manichaeism?,“ in *Colloque International «L'Évangile selon Thomas et les textes de Nag Hammadi»*, Québec, 29-31 mai 2003, ed. L. Painchaud – P.-H. Poirier, Québec: Les Presses de L'Université Laval / Louvain – Paris: Éditions Peeters, 2007, s. 75–91.

⁴ Napr. G. QUISPÉL, „The Gospel of Thomas Revisited,“ in *Colloque international sur les textes de Nag Hammadi*, ed. B. Barc, Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1981, s. 218–266.

⁵ Napr. R. VALANTASIS, *The Gospel of Thomas*, London: Routledge, 1997; id., „Is the Gospel of Thomas Ascetical? Revisiting an Old Problem with a New Theory,“ *Journal of Early Christian Studies* 7 (1999): 55–81.

⁶ Napr. A. D. DE CONICK, *Seek to See Him: Ascent and Vision Mysticism in the Gospel of Thomas*, Leiden: Brill, 1996; id., *Voices of Mystics: Early Christian Discourse in the Gospels of John and Thomas and Other Ancient Christian Literature*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 2001.

etické atď.) s tými, ktoré sa nachádzajú v dokumentoch rôznych starovekých náboženských skupín. Jednou z tém, ktorú je možné pre porovnanie využiť, je chápanie ženy, príp. ženskosti, jej postavenia v príslušnom spoločenstve, teologického a antropologického pohľadu na ňu, jej postavenia v ráde stvorenia a / lebo spásy, jej hodnoty ako ženy, ako matky atď.

Nasledujúca štúdia sa pokúša predložiť stručný, systematicky usporiadaný, ucelený obraz o poňatí ženy v *TmEv* ako takom, bez vzťahov k iným spisom alebo k nejakým teologickým alebo náboženským smerom. Základom pre takýto synchronný prístup je, že *TmEv* ako celok predstavuje najbližší referenčný systém, referenčnú jednotku, vzhľadom ku ktorej alebo v rámci ktorej by jeho výroky mohli a mali byť najskôr interpretované. Obraz o žene, ktorý takto vznikne, môže byť podkladom pre ďalšie úvahy o postavení tohto evanjelia tak v starovekej kresťanskej literatúre, ako aj v ranokresťanských cirkvách. Práca je rozdelená na tri základné časti. Prvá sa venuje samotnému termínu „žena“ v *TmEv*, druhá jednotlivým pomenovaným ženským postavám, ktoré sa v ňom vyskytujú, a tretia „matke“.⁷ Je treba konštatovať, že v nasledujúcich poznámkach k téme ženy v *TmEv* nejde a ani nemôže ísť o podrobnú analýzu; tá by totiž vyžadovala podrobný výklad každého z uvedených logií zvlášť, čo by vyдалo na samostatnú monografiu.

1. „ŽENA“

Samotný termín „žena“ (C2IMЄ, (C)2IOMЄ) sa v *TmEv* nachádza 10krát v 7 logiách: log. 15; 22 (3x); 46; 79; 96; 97; 114 (2x).⁸

V log. 15 Ježiš hovorí učeníkom⁹ o tom, že je treba padnúť na tvár pred „tým, kto sa nenarodil zo ženy“ (ΠΕΤΕΝΠΟΥΧΠΟΙ ΕΒΟΛ 2N TC2IMЄ)

⁷ Text *TmEv* preberám z B. LAYTON (ed.), *Nag Hammadi Codex II, 2–7, together with XIII, 2*, Brit. Lib. Or. 4926(1), and P.Oxy. 1, 654, 655*, Leiden: Brill, 1989. Číslovanie viet v rámci jedného logia z H.-G. BETHGE (ed.), „*Evangelium Thomae Copticum*,“ in *Synopsis quatuor evangeliorum*, ed. K. Aland, Stuttgart, 1996¹⁵, s. 517–546.

⁸ Porov. S. EMMEL, „Indexes of Words and Catalogues of Grammatical Forms,“ in LAYTON, *Nag Hammadi*, s. 261–336, s. 272 a 277; P. CHERIX, *Lexique analytique de l'Évangile de Thomas* (CCG II,2), <http://coptica.ch/Thomas-ndx.pdf> [cit. 3. 6. 2014], s. 79. Tvar 2IOMЄ sa nachádza len jedenkrát v log. 46.

⁹ Aj keď to nie je výslovne uvedené, oslovenie sa veľmi pravdepodobne týka učeníkov. Tí sú explicitne uvedení v *TmEv* 13,1, potom sú až do log. 18 uvádzaní len v 3. osobe

a preukazovať mu úctu; on je totiž „váš Otec“ (ΠΕΤΕΙΩΤ). Na základe negatívneho hodnotenia ženskosti (log. 114), biologického materstva (log. 79), resp. pozemských rodičov (log. 55; 101, ale aj 105) v *TmEv* môžeme konštatovať, že ten, kto sa narodil zo „ženy“, nezasluhuje si úctu; rýdzo ľudský pôvod tak nie je dôvodom ku proskynéze. Tú si zasluhuje len ten, kto pochádza z božskej, a teda nie-ľudskej sféry, podľa druhej časti výroku „otec“.

Slovo ΠΕΙΩΤ („otec“) sa v *TmEv* nachádza 28krát v 24 logiách.¹⁰ V ôsmich prípadoch¹¹ je užité „neteologicky“, „profánne“, t.j. vo význame otec pozemský, telesný.¹² Aj napriek pomerne častému výskytu „otca“ vo význame teologickom hovorí *TmEv* o ňom a o jeho nejakom bližšom určení, o jeho vlastnostiach, relatívne málo. To však nemusí byť až tak prekvapujúce, pretože „otec“ je „nevýslovné prาสvetlo, ktoré vzniklo zo seba samého, a preto nie je podobné ničomu vo svete“. ¹³ Otec je „živý“ (ΟΝ2, log. 3), čo znamená, že pravý život nielen vlastní, ale ho i daruje tým, ktorí majú „pravé poznání spojící všechno s božským základem“¹⁴ (porov. log. 40). Tento „otec“ nie je v *TmEv* nikdy výslovne identifikovaný s Bohom¹⁵ a na rozdiel od svojho syna Ježiša neprijal ľudskú prirodzenosť (porov. log. 28).¹⁶

V piatej vete **log. 22** čítame: „Takže urobíte mužské a ženské jediným, aby mužské nebolo mužským a ženské ženským“ (ΘΙΝΑ ΕΤΕΤΗΝΑΙΡΕ ΜΦΟΟΥΤ ΜΙΝ ΤC2ΙΜΕ ΜΠΙΟΥΑ ΟΥΩΤ ΧΕΚΛΑC ΝΕ ΦΟΟΥΤ Ρ 2ΟΟΥΤ ΝΤΕ ΤC2ΙΜΕ Ρ C2ΙΜΕ, *TmEv* 22,5). „Ženské“ v tomto logiu je prezentované ako rodové rozlíšenie od „mužského“, ktoré je charakteristickým rysom ľudskej existencie na tomto svete, v tomto živote. Prekonanie tohto rozlíšenia, vytvorenie istej jednoty, je podmienkou pre vstup do kráľovstva („potom vojdete do kráľovstva“, *TmEv* 22,7). Jedinosť a jednota sú v tejto

plurálu.

¹⁰ Log. 3; 15; 16 (2x); 27; 40; 44; 50 (2x); 53; 55; 57; 61; 64; 69; 72; 76; 79; 83; 96; 97; 98; 99 (2x); 101 (2x); 105; 113. Porov. EMMEL, „Indexes,“ s. 267; CHERIX, *Lexique*, s. 21–22.

¹¹ Log. 16 (2x); 53; 55; 72; 101 (2x); 105.

¹² J.-M. SEVRIN, „La rédaction des Paraboles dans l'Évangile de Thomas,“ in *Actes du IVe Congrès Copte*, sv. 2, ed. M. Rassart-Debergh – J. Ries, Louvain-la-Neuve: Institut Orientaliste, 1992, s. 343–354, s. 347, pozn. 11.

¹³ HAENCHEN, *Botschaft*, s. 62.

¹⁴ P. POKORNÝ, „Tomášovo evangelium,“ in *Neznámá evangelia: Novozákonní apokryfy*, sv. I, ed. J. A. Dus – P. Pokorný, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 77–153, s. 115; porov. HAENCHEN, *Botschaft*, s. 62.

¹⁵ Porov. tiež FIEGER, *Thomasevangelium*, s. 283; SEVRIN, *La rédaction*, s. 347, pozn. 11.

¹⁶ Porov. FIEGER, *Thomasevangelium*, s. 283.

súvislosti charakteristickými znakmi spásneho stavu.¹⁷ Je to stav, ktorý je na zemi sprítomnený v „deľoch“: „Tieto deti, ktoré pijú mlieko, podobajú sa tým, ktorí vchádzajú do kráľovstva.“ (ΝΕΕΙΚΟΥΕΙ ΕΤΧΙ ΕΡΩΤΕ ΕΥΤΗΤΩΝ ΔΝΕΤΒΗΚ ΕΖΟΥΝ ΔΤΜΗΤΕΡΟ, *TmEv* 22,2).¹⁸ Toto logion nepožaduje transformáciu ženského na mužské (alebo opačne), ale „celkom nové stvorenie“,¹⁹ pričom použitá terminológia („mužské“, „ženské“, „obraz“) môže odkazovať na Gn 1,27n.²⁰ Návrat do pôvodného stavu²¹ je tu stotožnený so vstupom do kráľovstva, resp. je jeho podmienkou. „Tento návrat do pôvodného stavu (Urzustand) nemusí nutne nastať po smrti, ale mohol by sa tiež, napr. v pneumatickom prostredí a v pocite 'realizovanej eschatológie', uskutočniť už v prítomnosti, napr. v extatickej forme.“²²

Log. 46 začína Ježišovým výrokom o tom, že „od Adama až k Jánovi Krstiteľovi z tých, čo sa narodili zo ženy, nikto nie je väčší než Ján Krs-

¹⁷ Porov. M. W. MEYER, „Making Mary Male: The Categories 'Male' and 'Female' in the Gospel of Thomas,“ *New Testament Studies* 31 (1985): 554–570, 559 a 561.

¹⁸ Vysvetľujúcu poznámku k tomuto obrazu uvádza B. HEININGER, „Jenseits von männlich und weiblich: das Thomasevangelium im frühchristlichen Diskurs der Geschlechter. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Jesustradition,“ in *Paradigmen auf dem Prüfstand. Festschrift für Karlheinz Miller*, ed. M. Ebner – B. Heiningen, Münster: Aschendorff, 2004, s. 63–102, s. 98: „Geschlechtlich noch nicht entwickelt, bewegen sie [sc. Säuglingen, J.P.] sich sozusagen in einem asexuellen Raum (...) und werden dadurch zum Paradigma des neuen, jenseits von männlich und weiblich angesiedelten Menschen, der Adam vor seiner Ausdifferenzierung in Mann und Frau gleicht und daher den Prototypen des Königreichs abgibt.“

¹⁹ Takto J. J. BUCKLEY, „An Interpretation of Logion 114 in the Gospel of Thomas,“ *Novum Testamentum* 27 (1985): 245–272, 253. Podobne B. AMATA, „La gnosi antimariana del Vangelo di Tommaso,“ in *La mariologia nella catechesi dei Padri (età prenicena)*, ed. S. Felici, Roma: Editrice LAS, 1989, s. 49–63, s. 58.

²⁰ ΦΟΟΥΤ ΜΗ ΤΟΖΙΜΕ – ἄρσεν καὶ θήλυ; ΖΙΚΩΝ – εἰκόν. Ο „obraz“ sa hovorí v závere logia: (ΖΟΤΑΝ ΕΤΕΤΠΩΔΕΙΡΕ) ΟΥΖΙΚΩΝ ΕΠΜΑ ΠΟΥΖΙΚΩΝ. „Wenn die dort etablierte Geschlechterdifferenz wieder aufgehoben wird und der Mensch in neuer Weise zum ΕΙΚΩΝ wird, dann steht der Weg ins Reich offen. Jesus ermöglicht die Aufhebung der Schöpfungsordnung,“ Porov. S. PETERSEN, „Zerstört die Werke der Weiblichkeit! Maria Magdalena, Salome und andere Jüngerinnen Jesu in christlich-gnostischen Schriften, Leiden – Boston – Köln: Brill, 1999, s. 175.

²¹ Napr. AMATA, „La gnosi,“ s. 58, spája návrat do tohto stavu tiež s termínom a koncepciou *monachos*: „Ridiventare uno non è altro che diventare *monachós*, ritornare alle origini androgine.“ „Die Aussagen über die ΜΟΝΑΧΟΙ und die Forderung einer Überwindung der individuellen Existenz sachlich aufeinander bezogen sind.“ Porov. E. E. POPKES, *Das Menschenbild des Thomasevangeliums: Untersuchungen zu seiner religionsgeschichtlichen und chronologischen Einordnung*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 171–172.

²² HEININGER, „Jenseits,“ s. 96.

titel (Ζῆ ἡμεῖς ποτὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἀποκαταστήσει ἡμᾶς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου), aby sa jeho oči nemuseli sklopíť“. Podobne ako v log. 15 aj tu, ale už v pozitívnej forme, formulácia „narození zo ženy“ vyjadruje ľudský, pozemský pôvod. Podobne ako v log. 22 sa tu konštatuje, že pozemský pôvod nie je rozhodujúci pre vstup do kráľovstva. Ten je viazaný na „(stať sa malým²³ a) poznanie kráľovstva“ (πετηδωπες ζῆ τηγτῆ ἐφο ἡκογιει ϣηδσογων τηῖτερο).

„Žena v zástupe“ (ΟΥΓΙΜΕ ΖῆΜΗΨΕ) v **log. 79** blahoslavi lono, ktoré Ježiša nosilo, a prsia, ktoré ho živili. Ježiš na to reaguje blahosladením tých, ktorí počúvajú slovo Otca a zachovávajú ho, a blahosladením lona, ktoré nepočalo, a prs, ktoré nedávali mlieko. Samotný termín „žena“ je tu použitý neutrálne. Na druhej strane však Ježiš negatívne posudzuje rodenie detí,²⁴ pretože blahoslavi neplodné a bezdetné ženy.²⁵ Odmietnutie materstva (log. 79,3) je postavené do jasného protikladu voči počúvaniu a zachovávaní Otcovho slova (log. 79,2).²⁶ Všeobecne negatívnym postojom voči materstvu je tak vcelku jasne vyjadrený negatívny vzťah aj voči Ježišovej (telesnej) matke. Pre vstup do kráľovstva je rozhodujúci vzťah k Ježišovmu nebeskému Otcovi,²⁷ nie pozemské príbuzenské vzťahy²⁸ (pozri log. 99). Kritický, až negatívny vzťah voči pozemským rodičom a rodine vôbec nachádzame aj v iných logiách *TmEv* (napr. log. 15; 16; 105 a iné).

V podobenstve v **log. 96** Ježiš prirovnáva kráľovstvo Otca k „žene“ (ΟΥΓΡΙΜΕ), ktorá dokázala z malého množstva kvasu, ukrytého do bližšie nešpecifikovaného množstva múky, vyprodukovať isté množstvo

²³ K tomu AMATA, „La gnosi,” s. 58: „Diventare piccoli significa togliere le differenze, come si esprime T 22 e si intuisce anche da T 21 e T 37, di qualunque genere, ma soprattutto cella dei sessi.”

²⁴ PETERSEN, *Zerstört*, s. 267, k tomu poznamenáva: „Logion 79 (...) thematisiert (...) die Ablehnung der Mutterschaft an sich.“

²⁵ „Die Bereitschaft, Kinder in die Welt zu setzen, widerspricht dem Gebot der Weltentsagung (vgl. Spruch 27 des Thomasevangeliums). (...) die Ablehnung der Fortpflanzung und der Ehe überhaupt wird propagiert.“ Porov. M. FIEGER, „Die Frau im Thomas-evangelium,“ in *Lingua restituta Orientalis*, Festgabe für Julius Assfalg, ed. R. Schulz – M. Görg, Wiesbaden: Harrassowitz, 1990, S. 102–107, S. 105.

²⁶ POROV. PETERSEN, *Zerstört*, s. 268–269.

²⁷ Pozri vyššie.

²⁸ AMATA, „La gnosi“, s. 55: „La parentela materiale fa parte della realtà creata, è un aspetto del *kósmos* (...) Gli uomini mortanno fino a quando le donne generanno.“ PETERSEN, *Zerstört*, s. 269: „Es scheint als ob Thomas (...) inhaltlich in einer größeren Kontinuität zu dem afamiliären Ethos der Jesusbewegung steht.“

veľkých chlebov. V tomto logiu je žena predstavená jednoznačne pozitívne, je obrazom človeka, ktorý aktívne svojou činnosťou spolupracuje pri šírení a pri presadzovaní sa kráľovstva vo svete. V kontexte *TmEv* je pod touto činnosťou treba vidieť všetko to, čo človek robí, resp. musí urobiť, aby dosiahol správne poznanie kráľovstva, ktoré vedie k večnému životu.²⁹

Ježiš v **log. 97** pripodobňuje kráľovstvo Otca „žene“ (ΟΥC2ΙΜΕ) s džbánom múky, ktorému sa rozbije ucho a múka sa vysype na cestu, čo si žena všimne, až keď príde domov. Základná charakteristika ženy v tomto logiu je síce negatívna v tom, že „nevie“ o strate (múky). Nepoznanie však v *TmEv* nie je niečím, čo prislúcha len ženám. Týka sa tiež ľudí všeobecne (log. 3; 16; 91), bohatých a mocných ľudí (log. 78), ba dokonca aj Ježišových učeníkov (log. 51). Preto by žena v log. 97 nemala byť vnímaná ako negatívny príklad, pretože je žena, ale na základe toho, že „nepozná“, nemá poznanie. Žena totiž v *TmEv* môže byť predstavená aj ako pozitívny vzor (log. 96), a naopak muži ako negatívne príklady (napr. log. 63–65).

V **log. 114,1** Peter hovorí, že „ženy nie sú hodné života“ (ΝC2ΙΟΜΕ ΜΠΩΔ ΔΝ ΜΠΩΝ2), a Ježiš v tretej vete vyslovuje myšlienku, že „každá žena, ktorá sa urobí mužom/mužským, vojde do nebeského kráľovstva“ (C2ΙΜΕ ΝΙΜ ΕCΝΔΔC Ν2ΟΟΥΤ CΝΔΒΩΚ Ε2ΟΥΝ ΕΤΜΙΝΤΕΡΟ ΝΜΠΗΥΕ, *TmEv* 114,3). Petrovo evidentne nepriateľské tvrdenie voči ženám Ježiš do istej miery koriguje.³⁰ Aj tak však napriek niektorým rôznym pokusom o celkové pozitívne vyznenie log. 114³¹ je dosť ťažké nevidieť v ňom negatívny postoj voči ženám, resp. voči ženskosti.³²

²⁹ Pozri J. PAVELČÍK, „Podobenstvo o žene, malom kvase a veľkých chleboch. Tomášovo evanjelium: Logion 96,“ *Teologické studie* 1 (2005): 28–36, 36.

³⁰ AMATA, „La gnosi,“ s. 58: „La risposta di Gesù pone la donna nel grado di inferiorità supposto da Pietro: tuttavia, trasformata in uomo, troverà rimedio e potrà raggiungere il Regno e la salvezza.“

³¹ NAPIR, S. ARAI, „To make her male: an Interpretation of logion 114 in the Gospel of Thomas,“ in *Studia Patristica* 24 (1993): 373–376; J. BRANKAER, „L'ironie de Jésus dans le logion 114 de l'Évangile de Thomas,“ *Apocrypha* 16 (2005): 149–162; P. SCHÜNGEL, „Ein Vorschlag, EvTh 114 neu zu übersetzen,“ *Novum Testamentum* 36,4 (1994): 394–401.

³² HEININGER, „Jenseits,“ s. 101: „Nirgendwo in der frühchristlichen Literatur findet sich eine auch nur annähernd ähnlich negative Sicht der Frauen wie hier im Thomasevanjgelium.“ Pozri tiež FIEGER, „Die Frau im Thomasevanjgelium,“ s. 106; AMATA, „La gnosi,“ s. 58.

Napriek tomu, že situácia je v log. 114 iná než v log. 22,³³ majú niekoľko spoločných bodov: obom je spoločná téma rozlíšenia pohlaví prostredníctvom termínov $\alpha\alpha\alpha\alpha$ a $\alpha\alpha\alpha\alpha$, pričom samotný problém a riešenie rodového rozlíšenia muž-žena sú tu formulované inak než v log. 22. Obom je spoločná explicitná súvislosť so „vstupom do kráľovstva“ ($\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha$) ako cieľom prekonania tohto rozlíšenia. O „vstupe do kráľovstva“ sa hovorí ešte v log. 99: Do kráľovstva Otca vojdú tí, ktorí plnia jeho vôľu; títo sú pravými Ježišovými bratmi a sestrami. Rodinné a sexuálne vzťahy samy osebe nie sú rozhodujúce pre vstup do kráľovstva. Snáď môžeme tiež hovoriť o tom, že obe logiá (22 a 114) sú spojené s Máriou, pričom v prípade log. 22 je tomu tak na základe jeho bezprostrednej blízkosti s log. 21; o Márii sa v *TmEv* hovorí len v log. 21 a 114.³⁴

Zhrnutie

„Byť narodený zo ženy“ je pre človeka niečím dehonestujúcim predovšetkým z toho dôvodu, že ho to diskvalifikuje pre vstup do „kráľovstva“. „Telesný“ človek si nezasluhuje úctu (log. 15) a je menší než Ján Krstiteľ (log. 46). Žena, ktorá porodila, práve z tohto dôvodu nemôže dosiahnuť stavu blaženosti (log. 79). Pokiaľ žena nedospeje k správne-mu poznaniu (log. 97), nie je to niečo špecifické len pre ňu, pretože podľa *TmEv* aj muži a dokonca aj Ježišovi učeníci sú schopní nepoznania. Žena naopak môže byť pozitívnym príkladom na ceste k dosiahnutiu kráľovstva (log. 96). V každom prípade žena ako žena nemôže vojsť do kráľovstva, ale musí vystúpiť zo svojej ženskosti a transformovať sa do takej bytosti („živý duch“, log. 114), ktorá prekonáva rodové rozlíšenie muž-žena, a to buď priamo (log. 22), alebo cez „mužský“ medzistupeň (log. 114).

³³ HEININGER, „Jenseits“, s. 100: „Dennoch bleibt der Wechsel von einer egalitären zu einer androzentrischen Betrachtungsweise auffällig: Log. 22 verlangt die Aufhebung des Geschlechterdifferenz zugunsten eines ‚dritten Geschlechts‘ für das Eingehen in Königreich, Log. 114 dagegen eine ‚Geschlechtsumwandlung‘ des Weiblichen ins Männliche.“

³⁴ Porov. PETERSEN, *Zerstört*, s. 175.

2. JEDNOTLIVÉ KONKRÉTNE ŽENY

V *TmEv* sa explicitne menom hovorí o dvoch ženách, o Márii (ΜΑΡΙΓΔΑΜ) a o Salome (ΣΑΛΩΜΗ).

Mária (Magdaléna)³⁵ je zmienená dvakrát,³⁶ v log. 21 a 114. V log. 21 kladie Mária Ježišovi otázku: „Komu sa podobajú tvoji učeníci?“ (*TmEv* 21,1). V log. 114 „im“, t.j. učeníkom, Peter hovorí: „Nech Mária od nás odíde“ (ΜΑΡΕ ΜΑΡΙΓΔΑΜ ΕΙ ΕΒΟΛ ΝΕΗΤΙ, *TmEv* 114,1). V druhej vete sa tiež o nej hovorí, ale už len prostredníctvom zámenného sufiku (-C). Ježiš tu reaguje na Petrovu výzvu slovami: „ΗΓΑ, ja ju povediem, aby som ju urobil mužom/mužským, aby sa aj ona stala živým duchom, ktorý je podobný vám, mužom/mužským.“³⁷ (*TmEv* 114,2)

V log. 21, ktoré v mnohých ohľadoch patrí k najproblematickejším v *TmEv*,³⁸ sa nachádza niekoľko rôznych tém, o ktorých Ježiš hovorí s Máriou (Magdalénou) a (pravdepodobne aj) so svojimi učeníkmi. V prvej časti (*TmEv* 21,1–4) Ježiš pripodobňuje učeníkov malým deťom,³⁹ ktoré majú vrátiť pole majiteľom, ktorým patrí a na ktorom sa predtým

³⁵ FIEGER, „Die Frau im Thomasevangelium,“ s. 103: „Kann nur Maria Magdalena gemeint sein, denn Jesu Mutter spielt im Thomasevangelium keine Rolle und wird nur nebenbei genannt (vgl. Spruch 79, 99, 101, 105).“ POROV. AMATA, „La gnosi,“ s. 57. S. Petersenová na základe porovnania rôznych gnostických spisov dokazuje, že aj v textoch, kde sa nenachádza druhé meno, Magdaléna, evidentne ide o Máriu Magdalénu. Okrem toho Ježišova matka Mária, pokiaľ je uvádzaná jej meno, je označovaná ako *matka* Mária a vo forme ΜΑΡΙΑ na rozdiel od ΜΑΡΙΓΔΑΜ alebo ΜΑΡΙΓΔΑΜΗΗ, ktoré sa používajú o Márii Magdaléne. „Die Unterscheidung zwischen Maria Magdalena und der Mutter Maria ist so in allen Schriften sicher gewährleistet.“ POROV. PETERSEN, *Zerstört*, s. 94.

³⁶ POROV. CHERIX, *Lexique*, s. 101; EMMEL, „Indexes,“ s. 283.

³⁷ Takto Lambdinov preklad v LAYTON, *Nag Hammadi*, s. 93: „She too may become a living spirit resembling you males.“ BETHGE, „Evangelium,“ s. 545, pozn. 161 a 162 chápe ΝΕΟΟΥΤ atributívne a vzťahuje ho ku ΟΥΠΝΙΔ: „Damit auch sie ein lebendiger, euch gleichender, männlicher Geist werde“ / „so that she too may become a living male spirit, being similar to you.“

³⁸ POROV. U. W. PLISCH, „Probleme und Lösungen: Bemerkungen zu einer Neuübersetzung des Thomasevangeliums (NHC II,2),“ in *Ägypten und Nubien in spätantiker und christlicher Zeit*, ed. S. Emmel – M. Krause – S. G. Richter – S. Schaten, Wiesbaden: Reichert, 1999, s. 523–528, s. 523; P. SCHÜNGEL, „Zur Neuübersetzung des Thomasevangeliums in der Alandschen Synopse,“ *Novum Testamentum* XLVIII, 3 (2006): 275–291, 277 hovorí dokonca o „ein wahrer Dschungel von Schwierigkeiten“.

³⁹ BETHGE, „Evangelium,“ s. 525, pozn. 31, však má „Knechten“/„servants“ s vysvetlením: „Die übliche (wörtliche) Übersetzung von ΘΗΡΕ ΘΗΜ mit ‚kleine Kinder‘ ergibt an dieser Stelle wenig Sinn; die hier gewählte Übersetzung rechnet mit ΘΗΡΕ ΘΗΜ als

usadili. Deti sa vyzlečú, aby im ho vrátili. V druhej časti (*TmEv* 21,5–8) sa nachádza výrok o pánovi domu a zlodejovi, známy i zo synoptických evanjelií (Mt 24,43–44; Lk 12,39–40); výzva k bdelosti voči svetu a tiež voči tomu, čo má nastať. „Znalý muž“ (ΟΥΡΩΜΕ ΝΕΠΙΣΤΗΜΩΝ) požne úrodu, keď dozrie (*TmEv* 21,9–10). Logion končí výzvou k počúvaniu (*TmEv* 21,11).⁴⁰

Spoločným momentom pre log. 18–24 je, že obsahujú termín „učeníci“ (ΜΑΘΗΤΗΣ).⁴¹ V log. 18, 20 a 24 sú to práve oni, kto otvárajú dialóg s Ježišom o dôležitých „teologických“ otázkach.⁴² V log. 18 sa diskutuje o konci, ktorý, ako ukazuje Ježiš, je identický so začiatkom, poznanie začiatku znamená zároveň i poznanie konca – a toto poznanie garantuje večný život. V log. 20 kladú učeníci otázku o nebeskom kráľovstve, na ktorú Ježiš odpovedá podobenstvom o horčičnom zrne. V log. 24 učeníci síce žiadajú Ježiša, aby im ukázal miesto, kde je, on však odpovedá výzvou k počúvaniu a výrokom o svetle vo vnútri človeka svetla, ktoré/ktorý⁴³ svieti celému svetu, a ak nesvieti, tak je tma. Log. 23 hovorí o vyvolenosti učeníkov a v log. 22 im hovorí o tom, kto vstúpi do kráľovstva.⁴⁴

Zo samotnej Máriinej otázky⁴⁵ ešte nie je jasné, či ona sama patrí medzi Ježišových učeníkov.⁴⁶ Pokiaľ Mária aj patrila do tohto okruhu,⁴⁷ tak

Wiedergabe von παῖς (im Sinne von δοῦλος, cf Mt 14,2 und 2Sm 11,24 LXX) in der griechischen Vorlage des koptischen Übersetzers.“

⁴⁰ K problémom prekladu log. 21 porov. NAGEL, „Die Neuübersetzung des Thomasevangeliums in der *Synopsis quattuor Evangeliorum* und in *Nag Hammadi Deutsch* Bd. 1,“ *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 95,3/4 (2004): 228–234; PLISCH, „Probleme,“ s. 523–525; SCHÜNGEL, „Zur Neuübersetzung,“ s. 277–279.

⁴¹ Tento termín v log. 23 síce explicitne nie je, ale výrok je evidentne adresovaný učeníkom. POROV. J. B. SHEPPARD, *A Study of the Parables Common to the Synoptic Gospels and the Coptic Gospel of Thomas*, Michigan: Emory University, 1965, s. 176.

⁴² K tomuto uvedeniu logií v *TmEv* pozri napr. POPKES, *Das Menschenbild*, s. 54–55; U. W. PLISCH, *Das Thomasevangelium: Originaltext mit Kommentar*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2007, s. 51.

⁴³ K problematike prekladu log. 24 porov. napr. NAGEL, „Die Neuübersetzung,“ s. 234–235; tiež BETHGE, „Evangelium,“ s. 526, pozn. 48.

⁴⁴ Ku kontextu pozri napr. SHEPPARD, *A Study*, s. 176; HEININGER, „Jenseits,“ s. 67–68.

⁴⁵ PETERSEN, *Zerstört*, s. 108: „‘Wem gleichen Deine Jüngerinnen?’ Durch diese Formulierung wird eine Distanz zwischen Maria und der Gruppe der Jüngerinnen erzeugt.“

⁴⁶ Napr. FIEGER, „Die Frau im Thomasevangelium,“ s. 104, považuje Máriu na základe log. 114 za Ježišovu učeníčku, ktorá podľa neho symbolizuje „die der gnostischen Lehre aufgeschlossene Jüngerin.“

⁴⁷ AMATA, „La gnosi,“ s. 56: „Alcuni *logia* attribuiscono addirittura un accentuato ruolo di protagonista a Maria Maddalena e ne sottolineano la centralità fra i discepoli di Gesù.“

jej postavenie nebolo neproblematické, ako ukazuje log. 114. Petrova požiadavka k jej vylúčeniu, pretože je žena, je odmietnutá so zdôvodnením, že Ježiš sám ju urobí mužskou, odstráni jej ženskosť, prekoná prekážku, ktorá bráni, aby patrila do učenickeho kruhu okolo Ježiša.⁴⁸ „Z pohľadu logia 114 neprekvapuje, že Mária je už predtým ukázaná v postavení, v ktorom jej príslušnosť k ostatným zostáva nejasná.“⁴⁹

V logiách 21 a 22, podobne ako aj v log. 114, nachádzame istú súvislosť medzi Máriou (Magdalénou) a zrušením rozdielu medzi mužským a ženským.⁵⁰ Mária patrí do spoločenstva tých, ktorí nasledujú Ježiša len pod podmienkou, že sa odstráni jej ženskosť a dosiahne stav „bezpo-hlavnej duchovnosti“.⁵¹

So **Salome** (ΣΑΛΩΜΗ) sa stretávame len v logiu 61,⁵² ktoré je samo osebe náročné na pochopenie.⁵³ Po Ježišovom výroku o dvoch na posteli (δύο), z ktorých jeden zomrie a druhý bude žiť, sa ho Salome pýta, kto je, vystúpil na jej posteľ (δύο) a jedol z jej stola. Ježiš na jej otázku odpovedá slovami: „Ja som ten, ktorý vznikol z toho, ktorý je ten istý.“⁵⁴ Bolo mi dané z toho, čo patrí môjmu Otcovi.“ (ΔΝΟΚ ΠΕ ΠΕΤΨΟΟΠ ΕΒΟΛ Ζῆ ΠΕΤΨΩΗ ΔΥΤ ΝΔΕΙ ΕΒΟΛ Ζῆ ΝΔ ΠΔΕΙΩΤ, *TmEv* 61,3).⁵⁵ Po týchto slovách sa Salome prehlasuje za jeho učeníčku (ΔΝΟΚ ΤΕΚΝΑ-ΘΗΤΗC, *TmEv* 61,4),

⁴⁸ Na základe bezprostrednej súvislosti s log. 113, kde Ježiš diskutuje so svojimi učeníkmi, je oprávnené predpokladať, že Peter v slovách „nech Mária od nás odíde“ má na mysli odchod z kruhu učeníkov.

⁴⁹ PETERSEN, *Zerstört*, s. 108.

⁵⁰ PETERSEN, *Zerstört*, s. 296: „Die egalitäre Formulierung von Logion 22 und die hierarchische von Logion 114 stehen, wie oben gezeigt, nicht in einem inhaltlichen Gegensatz, sondern sind unterschiedliche Formen, das Ideal geschlechterloser Geistigkeit sprachlich zu artikulieren.“

⁵¹ PETERSEN, *Zerstört*, s. 108–109. Petersenová ukazuje, že podobne ako v *TmEv*, aj v gnostických spisoch je vystúpenie Márie Magdalény takmer vždy spojené s diskusiou o „mužskosti“ a „ženskosti“, resp. o prekonaní „ženskosti“. Pozri PETERSEN, *Zerstört*, s. 104, 109, 117, 122.

⁵² Porov. CHERIX, *Lexique*, s. 101; EMMEL, „Indexes“, s. 283. Meno Salome sa v log. 61 nachádza dvakrát, z toho však raz pod čiarou ako konjektúra editora: „<ΠΕΧΕ ΣΑΛΩΜΗ ΧΕ> Leipoldt, Guillaumont et al.“ Takto LAYTON, *Nag Hammadi*, s. 74. Text sám však nie je poškodený. BETHGE, „Evangelium“, s. 534, takúto konjektúru neuvádza. Ide o vcelku logické uvedenie slov „ja som tvoja učeníčka“.

⁵³ AMATA, „La gnosi“, s. 60: „Il dialogo è tuttavia difficile da capire tanto nel suo significato immediato quanto nel contesto.“

⁵⁴ Prípadne „nerozdelený“, „celý“.

⁵⁵ Iný možný preklad prvej časti vety: „Ja som ten, ktorý vznikol z toho, čo je to isté/rovnaké.“

čím vlastne potvrdzuje, že je tiež „rovnaká“, „nerozdelená“ a „plná svetla“ (porov. *TmEv* 61,5).⁵⁶

Salome ako Ježišovu učeníčku môžeme v podstate jednoznačne hodnotiť pozitívne. Môže byť tiež chápaná na základe svojho zvláštného vzťahu k Ježišovi ako príklad, vzor všetkých tých žien, ktoré sú otvorené Ježišovmu učeniu⁵⁷ a sú chápanejšie než jeho učeníci. „Patrí k Ježišovi a tak je zahrnutá do božskej rovnosti (Gleichheit), bude žiť a bude naplnená svetlom.“⁵⁸ Z toho, že patrí do okruhu učeníkov, pre ňu tiež vyplývajú niektoré výhody a výsady, spojené s užším, intímnejším spojením s Ježišom, ako sú formulované napr. v log. 62 a 108. Pokiaľ sa na postavu Salome ako učeníčky pozrieme skrze log. 114, tak sa môžeme oprávnené domnievať, že sa ako žena, ktorá však patrí k Ježišovi a „je zahrnutá do božskej rovnosti a jednoty (Gleichheit und Einheit)“, vzdala „ženskosti“ a stala sa „bezpohlavnou a tým mužskou“.⁵⁹

Zhrnutie

Postavenie Márie (Magdalény) v *TmEv* je do istej miery nejasné. Na jednej strane je Ježišovou partnerkou v dialógu, ktorá sa však od učeníkov dištancuje (log. 21), na druhej strane, ako ukazuje log. 114, je možné, že patrila do (širšieho) okruhu Ježišových žiakov, medzi ktorými však ako žena nemala jednoznačne zaistenú pozíciu. Pozitívnym momentom je, že Ježiš sám sa stavia do role garanta, ktorý Máriu povedie prostredníctvom procesu transformácie do nebeského kráľovstva. Nemôžeme

⁵⁶ Porov. K. E. CORLEY, „Salome and Jesus at Table in the Gospel of Thomas,“ *Semeia* 86 (1999): 85–97, 90.

⁵⁷ Takto napr. v kontexte svojej gnostickej interpretácie *TmEv* FIEGER, „Die Frau im Thomasevangelium,“ s. 106–107: „Salome symbolisiert im Thomasevangelium die kluge und der gnostischen Lehre aufgeschlossene Frau. Das Geheimnis von der Einheit im Licht scheinen die Frauen in der Thomasgemeinde schneller begriffen zu haben als die Männer. (...) Das wahre Jüngerverständnis muß die Frauen der Thomasgemeinde beschäftigt haben.“

⁵⁸ PETERSEN, *Zerstört*, s. 202.

⁵⁹ PETERSEN, *Zerstört*, s. 202. Buckleyová vidí prepojenie medzi tým, ako sa Ježiš rozpráva so Salome, a tým, čo hovoril o Márii. To, že Ježiš pochádza „z nerozdeleného“, teda jednoty a svetla, Buckleyová vidí ako odkaz na stav Adama predtým, než bol uvedený do raja (the pre-Paradisial Adamic condition). Ježiš uviedol Salome do tohto postavenia tým, že z nej urobil svoju „nevestu“. Salome teraz „už nie je 'ženskou' (female), ale 'živým duchom'. (...) je ako Ježiš, úplná a nerozdelená.“ Porov. BUCKLEY, „Interpretation,“ s. 268.

však nevidieť isté negatívne vnímanie Márie ako ženy, ktorá v tomto procese musí prejsť „mužským“ medzištádiom.

Salome môžeme v *TmEv* vnímať ako jednoznačne pozitívne hodnotenú postavu, ktorá je Ježišovou učeníčkou a má s ním zvláštny, jedinečný vzťah.

3. „MATKA“ (A „SESTRY“)

Termín „matka“ (ΜΑΔΥ) sa v *TmEv* nachádza 9krát v 5 logiách (*TmEv* 53; 55; 99 (2x); 101 (4x); 105).⁶⁰ Len v dvoch logiách (*TmEv* 99 a 101) sa hovorí o Ježišovej matke, avšak ani v jednom prípade nie je uvedené jej meno. Ako bolo ukázané vyššie, pokiaľ sa v *TmEv* hovorí o „Márii“, takmer s istotou ide o Máriu Magdalénu.

V **log. 53** odpovedá Ježiš na otázku ohľadom užitočnosti obriezky: „Keby bola užitočná, ich otec by ich splodil z ich matky už obrezaných (ΠΟΥΕΙΩΤ ΝΑ ΧΠΟΟΥ ΕΒΟΛ ΖΗ ΤΟΥΜΑΔΥ ΕΥCΒΒΗΥ); úplný zisk však má pravá obriezka v duchu.“ V súvislosti s témou obriezky Ježiš konštatuje, že telesná obriezka je neužitočná, neprináša žiadny úžitok. O „matke“ sa tu hovorí len všeobecne ako o biologickej rodičke s jej nepriamo negatívnym hodnotením, ktoré vyplýva z protikladu medzi duchovnou a telesnou obriezku.

Ježišov výrok, známy aj z kánonických evanjelií (Mt 10,37; Lk 14,26), nachádzame v **log. 55**: „Kto nemá v nenávisti svojho otca a matku (ΠΕΤΑΜΕCΤΕ ΠΕCΕΙΩΤ ΔΗ ΜΗ ΤΕCΜΑΔΥ), nemôže byť mojím učeníkom.“ Zároveň je tu formulovaná aj „nenávisť“ voči „sestrám“ (CΩΝΕ)⁶¹ ako ženám: „A kto nenávidí svojich bratov a svoje sestry a nenesie svoj kríž ako ja, nie je ma hoden.“ Biologická rodina predstavuje zásadnú prekážku pre to, aby sa človek stal Ježišovým učeníkom.⁶² Nasledovanie Ježiša je nezlučiteľné s udrzaním bežných rodinných vzťahov.

⁶⁰ Porov. CHERIX, *Lexique*, s. 27; EMMEL, „Indexes,“ s. 268. Podrobnejšie k téme matky, resp. jej niektorým aspektom, porov. napr. R. TREVIJANO ETCHEVERRÍA, „La Madre de Jesús en el evangelio de Tomás (Logia 55, 99, 101 y 105),“ in id., *Estudios sobre el Evangelio de Tomás*, Madrid: Ciudad Nueva, 1997, s. 271–284; podobne AMATA, „La gnosi,“ s. 51–56.

⁶¹ V *TmEv* sa tento termín nachádza len v tomto logiu. Porov. EMMEL, „Indexes,“ 271; CHERIX, *Lexique*, s. 58.

⁶² PETERSEN, *Zerstört*, s. 271: „Auch dieses Logion zeigt, daß im EvThom keine Tendenz besteht, familienfeindliche Äußerungen abzuschwächen.“

Podobne známy (porov. Mt 12,47.49; Mk 3,32.34; Lk 8,20–21) je tak tiež výrok o pravej Ježišovej rodine v **log. 99**: „Učeníci mu povedali: ‚Vonku stoja tvoji bratia a tvoja matka (ΤΕΚΝΑΔΥ);‘ on im povedal: ‚Tí, ktorí plnia vôľu môjho Otca, sú moji bratia a moja matka (ΤΕΚΝΑΔΥ), oni vojdú kráľovstva môjho Otca.‘“ Biologické, rodinné a príbuzenské vzťahy sú vo vzťahu k spásu nepodstatné, nedôležité, irelevantné, pretože do kráľovstva Otca vstúpia len ΜΟΝΑΧΟΙ (log. 16; 49). Ježiš sa k týmto vzťahom stavia výslovne negatívne (log. 55; 101; 105). Pravú rodinu totiž chápe ako spoločenstvo tých, ktorí hľadajú Otcovu vôľu a podľa nej aj konajú. Do spoločenstva s Otcom, do jeho kráľovstva vstúpia len tí, ktorí usilujú o pochopenie Ježišových slov, hľadajú ich výklad (log. 1; 2) a poznajú seba (log. 3). Pritom si zachovávajú odstup od sveta, odmietajú ho (log. 56; 80), postia sa od neho (log. 27) a žijú v chudobe (log. 54). Títo sú blažení, lebo „počúvajú slovo Otca a v pravde ho zachovávajú“ (log. 79).⁶³

Istý negatívny postoj *TmEv* voči ženám sa v tomto logiu zrejme prejavuje aj v tom, že na rozdiel od synoptikov nehovorí o „sestrách“ a tiež má obrátené poradie „bratia a matka“.⁶⁴

R. Trevijano Etcheverría ponúka zaujímavú úvahu k slovám „stoja vonku“. Podľa neho by tieto slová mohli znamenať, „že sú len ľudskými bytosťami, telesnými alebo psychickými, že nie sú duchovní, pretože nemajú podiel na božskej prirodzenosti. Existujú však ľudia, ktorí síce sú v tomto svete („na týchto miestach“, v kontraste s „miestami Otca“ v log. 64), ale nie sú z tohto sveta a to manifestujú tým, že plnia vôľu Otca.“⁶⁵

Ďalší Ježišov výrok v prvej časti **log. 101** pripomína formuláciu z log. 55⁶⁶ a príslušné synoptické výroky (Mt 10,37; Lk 14,26) o vzťahu Ježišovho učeníka k svojim rodičom: „Kto nemá v nenávisti svojho otca a svoju matku ako ja (ΠΕΤΑΜΕΣΤΕ ΠΕΡΙΕΙΩΤ ΔΙ ΜΗ ΤΕΚΝΑΔΥ ΝΤΑΖΕ), nemôže byť mojim učeníkom. A kto nemiluje svojho otca a svoju matku ako ja (ΠΕΤΑΜΠΡΕ ΠΕΡΙΕΙΩΤ ΔΙ ΜΗ ΤΕΚΝΑΔΥ ΝΤΑΖΕ), nemôže byť mojim

⁶³ Porov. FIEGER, *Thomasevangelium*, s. 252–253; VALANTASIS, *The Gospel*, s. 180; J. E. MÉNARD, *L'évangile selon Thomas*, Leiden: Brill, 1975, s. 200.

⁶⁴ Porov. AMATA, „La gnosi,“ s. 55. Všetci synoptici dôsledne uvádzajú „matku“ pred „bratmi“.

⁶⁵ TREVIJANO ETCHEVERRÍA, „Madre,“ s. 282–283.

⁶⁶ TREVIJANO ETCHEVERRÍA, „Madre,“ s. 277: „Una reduplicación del logion 55A, con la diferencia de que aquí Jesús se pone más explícitamente como modelo de conducta.“

učeníkom. Pretože moja matka (ΤΑΜΑΔΥ) [...],⁶⁷ ale moja pravá matka (ΤΑΜΑΔΥ ΜΜΕ) mi dala život.“

Častica ΔΕ v tretej vete kladie jasne do protikladu jej dve časti, resp. Ježišovu prirodzenú matku a jeho pravú matku. Tento protiklad umožňuje správne pochopiť aj predchádzajúce slová o nenávisti k vlastným (pozemským) rodičom. Tým, že je do Ježišových slov dvakrát pridané „ako ja“ (ΝΤΑΖΕ), tak „tento text je zároveň pokynom ku správaniu a Ježišovou výpoveďou o sebe samom (Selbstaussage Jesu)“.⁶⁸ V *TmEv* nie je explicitne uvedené, kto sú Ježišovi pozemskí rodičia, ktorých odmieta. Jasne však štyrikrát v troch logiách hovorí o „svojom Otcovi“ („môj Otec“, ΠαΙΩΤ, log. 61, 64 a 99 [2x]).

Spojenie „môj Otec“ (ΠΑΙΩΤ) vypovedá o zvláštnom vzťahu Ježiša a Otca. Zvlášť dôležité sú v tejto súvislosti Ježišove slová v log. 61: „Ja som ten, ktorý je z toho, ktorý je ten istý. Bolo mi dané z toho, čo patrí môjmu Otcovi.“ (ΑΝΟΚ ΠΕ ΠΕΤΨΟΟΠ ΕΒΟΛ ΖΗ ΠΕΤΨΗΨ ΔΥΤ ΝΑΕΙ ΕΒΟΛ ΖΗ ΝΑ ΠΑΕΙΩΤ).⁶⁹ Tento výrok je centrálnym – chronologicky i teologicky – „christologickým“ prehlásením v *TmEv*.⁷⁰ Týmito slovami Ježiš zdôrazňuje svoj zvláštny bytostný vzťah k Otcovi.⁷¹ Ježiš a jeho Otec sú si rovní v rovine svetla (porov. log. 24; 50; 77).⁷² Božský, nebeský svet, z ktorého Ježiš pochádza, je svet, ktorý je „skrz naskrz ‚rovnaký‘, vrcholná ‚jednota‘“.⁷³ Zároveň Ježiš pochádza od Otca, ktorý je „nevy-sloviteľný“, nepochopiteľný, ktorý daruje pravý život, ktorého je Ježiš sprostredkovateľom (porov. Prológ, log. 1; 2; 3; 4 et passim). Ježiš v log. 61 hovorí o tom, že patrí svojou prirodzenosťou do nebeskej sféry a že dokonca existuje istá podobnosť v prirodzenosti medzi Ježišom a Otcom, pretože mu „bolo dané z toho, čo patrí Otcovi“.⁷⁴ V log. 99 sa výraz

⁶⁷ V koptskom texte lakúna ca. 8–9 písmen. Porov. LAYTON, *Nag Hammadi*, s. 88.

⁶⁸ PETERSEN, *Zerstört*, s. 272.

⁶⁹ Pozri vyššie pozn. 54 a 55.

⁷⁰ POROV. R. TREVIJANO ETCHVERRÍA, „La «cristología» del Evangelio de Tomás,“ in id., *Estudios sobre el Evangelio de Tomás*, Madrid: Ciudad Nueva, 1997, s. 207–270, s. 231.

⁷¹ J. LEIPOLDT, *Das Evangelium nach Thomas koptisch und deutsch*, Berlin: Akademie-Verlag, 1967, s. 68.

⁷² POROV. FIEGER, *Thomasevangelium*, s. 180, 283.

⁷³ GÄRTNER, *Theology*, s. 135.

⁷⁴ POROV. GÄRTNER, *Theology*, s. 136. Myslím, že je vhodnejšie hovoriť v rámci teológie celého *TmEv* o „podobnosti“ (ako Gärtner) a nie o „rovnosti“ (prirodzenosti) Ježiša s Otcom. Ich vzťah ako vzťah rovnosti interpretujú na základe log. 61 napr. HAENCHEN, *Botschaft*, s. 64–65; FIEGER, *Thomasevangelium*, s. 180, 283; TREVIJANO ETCHVERRÍA, „La cristología,“ s. 231–232.

„môj Otec“ nachádza dvakrát: „Povedal im: ‚Tí (, ktorí sú) tu, ktorí činia vôľu môjho Otca, títo sú moji bratia a moja matka, oni sú tí, ktorí vojdú do kráľovstva môjho Otca.‘“ (ΝΕΤΗΝΕΙΜΑ ΕΊΡΕ ΜΠΟΥΩΨ ΜΠΑΕΙΩΤ ΝΤΟΟΥ ΠΕ ΕΤΝΑΒΩΚ ΕΖΟΥΝ ΕΤΜΗΤΕΡΟ ΜΠΑΕΙΩΤ). Ježiš týmito slovami „spája problém pravého náboženského príbuzenstva s problémom možnosti vstupu do Božieho kráľovstva“.⁷⁵

Zo samotného *TmEv* nie je jasné, kto je Ježišovou pravou (nebeskou) matkou. Snáď by sa mohlo uvažovať o Duchu svätom.⁷⁶ Ako implikuje záver logia, tak v každom prípade je to niekto odlišný od Márie, Ježišovej telesnej, pozemskej matky,⁷⁷ ktorú Ježiš odmieta práve preto, že nie je jeho pravou matkou.⁷⁸

Logion 101 ukazuje, že pozemská rodina, založená na vzťahoch telesných, fyzických, nie je hodná milovania, nezasluhuje si lásku z toho prostého dôvodu, že nie je schopná sprostredkovať (pravý) život,⁷⁹ je skôr „synonymom pre smrť“.⁸⁰ „Okrem zjavnej reality tohto sveta a jeho príbuzenských vzťahov existuje ešte jedna iná, fundamentálnejšia rovina pravých príbuzenských vzťahov.“⁸¹ Rozhodnúť sa pre túto rodinu, ktorá je založená na plnení vôle Otca, znamená rozhodnúť sa pre kráľovstvo Otca (porov. log. 99), a teda pre život.⁸²

⁷⁵ MÉNARD, *L'évangile*, s. 200. Porov. tiež FIEGER, *Thomasévangeliem*, 252. Viac k tomuto logiu pozri vyššie.

⁷⁶ PETERSEN, *Zerstört*, s. 273: „Vielleicht ist an den heiligen Geist gedacht, der (bzw. die) auch in anderen Schriften aus dem Syrischen Raum als weiblich gilt.“ Tiež TREVIJANO ETCHEVERRÍA, „Madre“, s. 278; AMATA, „La gnosi“, s. 54.

⁷⁷ POROV. PETERSEN, *Zerstört*, s. 273.

⁷⁸ PETERSEN, *Zerstört*, s. 274: „Dadurch, daß EvThom 101 nicht nur als Aufforderung an Gnostikerinnen, sondern auch als Selbstaussage Jesu formuliert ist, begründet dieser Text auch Jesu Ablehnung seiner Mutter: Maria ist nicht seine wahre Mutter.“

⁷⁹ MEYER, „Making“, s. 556: „The physical family is established through sexual ties, and is involved in the dark uncertainties and false dealings characteristic of this world, and hence is to be hated and repudiated. But the true family, the spiritual family, is to be maintained in love, for it mediates life.“ POROV. TREVIJANO ETCHEVERRÍA, „Madre“, s. 278 a 281.

⁸⁰ AMATA, „La gnosi“, s. 54: „Il mondo è infatti sinonimo di *thánatos*: chi viene messo al mondo, il figlio di donna o delle donne appunto, è condannato alla morte. La generazione celeste o spirituale, al contrario, è vivificante, procura la vita, fa dell'eletto un Vivente.“

⁸¹ PETERSEN, *Zerstört*, s. 273.

⁸² PETERSEN, *Zerstört*, s. 274: „Die Aussage, daß es die wahre Mutter ist, die das Leben gibt, läßt das Hassen der Eltern und das Lieben der eigentlichen, himmlischen Eltern zu einer Entscheidung für das Leben werden.“

S termínom „matka“ sa nakoniec stretávame v trochu záhadnom výroku⁸³ v **log. 105**: „Kto pozná⁸⁴ otca a matku (ΠΕΤΗΔΟΥΩΝ ΠΕΙΩΤ ΜΗ ΤΜΑΔΥ), bude nazvaný synom prostitútky (ΠΩΗΡΕ ΜΠΟΡΗΗ).“ Výpovedná hodnota tohto výroku je analogická k tej z logií 55 a 101, pričom samotná formulácia je viac vyhrotená smerom k negatívnemu názoru na pozemských rodičov.⁸⁵ Pokiaľ niekto uznáva za svojich pravých rodičov tých telesných, tak „vedome podlieha vábeniu nižších hodnôt a nepatričnej sexualite tohto sveta“. ⁸⁶ Narodenie takéhoto človeka je „nelegitímne“, ⁸⁷ jeho matka je hanlivo považovaná za prostitútku.

„Syn prostitútky“ (log. 105) kontrastuje bezprostredne so „synmi človeka“, o ktorých sa v log. 106 hovorí v súvislosti s jednotou a schopnosťou, ktorá z nej vyplýva (prenášanie hory).⁸⁸ Prekonanie rozdielov, zjednotenie protikladov,⁸⁹ vytvorenie jednoty (vo všetkom) je podľa log. 22 predpokladom, podmienkou pre vstup do kráľovstva. Preto jednota je základnou charakteristickou vlastnosťou „tomášovského“ kráľovstva. „Syn človeka“, o ktorom sa v log. 106 hovorí, je ten, kto dospel do stavu jednoty, „urobil dva jedným“ (Ρ ΠΟΝΔΥ ΟΥΔ, log. 106; porov. log. 22), kto už je nejakým spôsobom spätý s kráľovstvom, so sférou svetla, teda „človek svetla“ (log. 24). Spojenie „syn prostitútky“ môžeme v kontexte *TmEv* vidieť všeobecnejšie v kontraste voči spojeniam „syn živého Otca“ (log. 3; 50), resp. „syn živého“ (log. 37) a „syn človeka“ (log. 86; 106). Obe spojenia „syn živého“ a „syn človeka“ sa v *TmEv* môžu podľa kontextu vzťahovať na Ježiša alebo na človeka svetla. Ježiš ako „svetlo“ (log. 77) je

⁸³ P. Pokorný, *A Commentary on the Gospel of Thomas: From Interpretations to the Interpreted*, New York/London: T & T Clark, 2009, s. 147: „A mysterious saying.“

⁸⁴ V kritických vydaniach *TmEv* sa pod čiarou nachádza možná emendácia na zápor ΤΜΑΔΥ (ΔΗ), LAYTON, *Nag Hammadi*, s. 90; BETHGE, „Evangelium,“ s. 544, pozn. 149. P. Pokorný, „Tomášovo evangelium (NHC II/2, 32,10–51,28): Úvod, preklad a komentár,“ in *Rukopisy z Nag Hammadí 1. Kodex III/2–7*, ed. W. B. Oerter – P. Pokorný, Praha: Vyšehrad, 2008, s. 63–182, s. 177: „Není zcela vyloučeno, že byl zápor vynechán a původní znění je: ‚Kdo nepozná...‘ Spíš však jde o to, že skutečnými rodiči duchovně chápaného křesťana v pojetí okruhu, jemuž bylo Tomášovo evangelium určeno, byl někdo jiný než jeho rodiče biologičtí.“

⁸⁵ BUCKLEY, „Interpretation,“ s. 263: „Logion 105 may not even be refering to *one* parent (as opposed to two), but to earthly *vs.* heavenly parentage.“

⁸⁶ MEYER, „Making,“ s. 556.

⁸⁷ „Illegitimate“, takto BUCKLEY, „Interpretation,“ s. 262.

⁸⁸ ΖΟΤΑΙ ΕΤΕΤΙΩΔΡ ΠΟΝΔΥ ΟΥΔ ΤΕΤΗΔΩΠΕ ΠΩΗΡΕ ΜΠΡΩΜΕ ΔΥΩ ΕΤΕΤΙΩΔΗΧΟΟC ΧΕ ΕΠΟΟΥ ΠΩΩΝΕ ΕΒΟΛ ΧΗΔΠΩΩΝΕ. „Keď urobíte dve jedným, stanete sa synmi človeka, a keď poviete: ‚Hora, pohni sa,‘ pohne sa.“

⁸⁹ Porov. Pokorný, „Tomášovo evangelium,“ s. 106.

istým spôsobom prítomný v „človeku svetla“ (log. 24). Z tohto dôvodu sa v niektorých prípadoch nedá jednoznačne stanoviť, koho z nich treba chápať pod pojmom „syn“ v *TmEv*; neexistuje medzi nimi striktná, jasne vedená deliaca významová línia. V každom prípade je to niekto, kto je spätý s kráľovstvom, so „živým Otcom“, so sférou svetla, jednoty.⁹⁰ Tiež táto skutočnosť potvrdzuje opozíciu medzi pozemským a nebeským rodičovstvom,⁹¹ resp. medzi príslušnosťou k pozemskému a k nebeskému svetu.

Zhrnutie

Vo všetkých výrokoch, kde sa nachádza slovo „matka“, sa stretávame s relativizovaním pozemských rodinných vzťahov v prospech tých, ktoré sú rozhodujúce v nebeskom kráľovstve. Príbuzenské vzťahy predstavujú prekážku tak pre vstup do okruhu učeníkov (log. 55; 101), ako aj pre vstup do kráľovstva (log. 99). Ježišova matka (ale ani žiadny jeho ďalší príbuzný) nepatrí medzi jeho nasledovníkov; je vnímaná negatívne nielen preto, že patrí k Ježišovej pozemskej rodine, ale zvlášť preto, že je jeho matkou (porov. log. 79 a 101).⁹²

4. ZÁVER

Na základe vyššie uvedeného prehľadu môžeme konštatovať nasledujúce: Základným a zásadným aspektom žien, resp. výrokov o ženách v *TmEv* je ich spojitosť s tým, čo patrí k pozemskej existencii človeka, tak predovšetkým v log. 15, 22, 46. Túto charakteristiku potvrdzujú aj výroky, kde sa hovorí o pozemskej matke (log. 53, 55, 99, 101, 105), ktorej význam ako telesnej matky je relativizovaný až dehonestovaný vzťahmi, ktoré sú rozhodujúce pre vstup tak do okruhu Ježišových učeníkov, ako aj do nebeského kráľovstva.

⁹⁰ K „synovi“ v *TmEv* pozri viac J. PAVELČÍK, *Tri podobenstvá z Tomášovho evanjelia*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010, s. 51–52.

⁹¹ BUCKLEY, „Interpretation,“ s. 263: „‘Son of harlot’ stresses the earthly, material parentage, and here the emphasis rests on the female. When one becomes ‘son of man’, however, one loses not only one’s material parents, but the association with the female altogether. Having only a father for a parent means that no female counterpart is required for this male parent.’“

⁹² Porov. PETERSEN, *Zerstört*, s. 263–264 a 267.

Konkrétne menované ženy, Mária (Magdaléna) a Salome,⁹³ sú prezentované ako učeníčky, Salome explicitne (log. 61), Mária nepriamo a skôr na základe logia 114 než podľa log. 21. Práve posledné logion Tomášovho evanjelia okrem iného potvrdzuje, že „ženskosť“ je podstatným charakteristickým rysom ľudskej existencie v tomto svete, pričom je postavená do opozície voči tomu „mužskému“. Vstúpiť do nebeského kráľovstva môže len ten, kto prekoná charakteristickú dualitu pozemskej existencie (log. 22). Pre vstup ženy do nebeského kráľovstva sa však vyžaduje nielen prekonanie „ženskosti“, totiž stať sa, resp. urobiť sa mužom, ale nakoniec aj prekonanie „mužskosti“, teda stať sa živým duchom (log. 114).

Women in the Gospel of Thomas

Key words: Woman; Gospel of Thomas; Mother; Mary Magdalene; Salome

Abstract: This study is a systematic presentation of the concept of women in the Coptic Gospel of Thomas. In the first part it follows the term “woman” as it is used in the *GThom*. The second part is focused on two female persons explicitly named in the *GThom*, i. e. Mary and Salome, and the third part explores what concept of motherhood can be found in the *GThom*. The basic feature of woman in the *GThom* is her fundamental connection with earthly man’s existence, which in the *GThom* is seen negatively. She can also be a disciple of Jesus (as Salome), but her salvation depends on the overcoming of her womanhood.

ThLic. Július Pavelčík, Th.D.

Katedra teologických vied

TF JU

Kněžská 8

370 01 České Budějovice

⁹³ Môžeme konštatovať, že Ježiš sa v *TmEv* chová voči Márii (Magdaléne) a Salome s väčším rešpektom a s väčšou láskou než ku svojej matke. Otázkou je, či ide o úmysel autora *TmEv*. Mohlo by ísť o istú skrytú polemiku voči postave matky, ktorej cieľom bolo „umeniť rolu a kult Panny, snáď už definitívne upevnený a rozvinutý v kresťanskom povedomí“. Takto AMATA, „La gnosi“, s. 60–61.